

ЕТИКО-ЕСТЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЕПІСТОЛЯРІЮ В. СТУСА

Шарова Т. М.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української і зарубіжної літератури
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького*

Бородихіна О. В.

*студентка III курсу
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького
м. Мелітополь, Запорізька область, Україна*

В останні десятиліття в сучасному літературознавстві спостерігається суттєве зростання наукового інтересу до епістолярного жанру. Особливість цього процесу – залучення до сфери аналізу малодосліджених раніше листів українських авторів, замовчуваних або заборонених за радянських часів. Насамперед, це стосується епістолярної спадщини митців розстріляного відродження, української діаспори та мистецького доробку представників шістдесятництва. Яскравим і не до кінця дослідженим зразком епістолярної спадщини шістдесятників є епістолярний доробок В. Стуса.

Незаперечна мистецька, культурологічна та біографічна його цінність сприяла появі серйозних досліджень епістолярних текстів автора, спробі ґрунтовного вивчення своєрідності Стусового листування та визначення його місця в творчій спадщині митця. Відтак, існує потреба глибокого та різноаспектного вивчення епістолярного доробку митця, із врахуванням його мистецької цінності, складного контексту та індивідуальності тлумачення поетом явищ, належних до сфери моралі і мистецтва.

Листи В. Стуса стали об'єктом зацікавлення багатьох українських учених, В. Біляцька, Л. Вашків, О. Галич, Н. Глушковецька, А. Зіновська, М. Коцюбинська, В. Кузьменко, Ж. Ляхової, Г. Мазоха та ін., які плідно розробляють цю тему, зокрема, створили низку наукових праць про автобіографічну значущість епістолярію, історію їх написання, впорядкування та публікації.

Дослідження етико-естетичних засад епістолярію В. Стуса вимагає усвідомлення нерозривної єдності етичного й естетичного. Першочергове моральне поцінування та естетизм – характерна риса творчості митця. Тому межове лицарство духу і безкомпромісність автора цікаві для нас, насамперед,

не мірою витривалості та міцності духу, а тією системою вибору та оцінки, що дозволяє визначати сутність речей.

Першими спробами літературно-критичного осмислення цього пласту з надбання В. Стуса були передмови публікаторів до книг з епістолярними добірками поета, в яких більшою або меншою мірою акцентувалися кореспонденції письменника, роз'яснювалися специфічні умови листування ув'язненого, мовилося про історії написання та появи листів у друці. Наступним, уже значно інформативнішим етапом осмислення епістолярної спадщини В. Стуса стала поява збірників на вшанування пам'яті поета, які, починаючи із 2000 року, систематично вміщують ґрунтовні статті-розвідки з цієї проблеми.

Одним із перших дослідників рукописів поета, зокрема і його епістол, була М. Коцюбинська – близька товаришка й адресатка значної кількості листів В. Стуса. Серед її праць, опублікованих наприкінці минулого століття, варто згадати післяслово «Страсті по вітчизні» до Стусової книжки поезій «Дорога болю» (1990), наукові статті «На цвинтарі розстріляних ілюзій» (1990), «У свічаді пам'яті» (1991), «Феномен Стуса» (1991), «Епістолярна творчість В. Стуса» (1997), «В. Стус у контексті сьогоденної культурної ситуації» (1998) та ін. Уже на початку ХХІ ст. авторка видруковує низку досліджень українського епістолярію, в яких часто фігурує і В. Стус: «Епістолярна панорама шістдесятих» (2000), «Зафіксоване і нетлінне»: Роздуми про епістолярну творчість» (2001), «Мої обрії» (2004), «Листи і люди. Роздуми про епістолярну творчість» (2009).

Героїчне життя В. Стуса, його біографія, те, що він «здолав нездоланне» [3, с. 99] завжди тяжітимуть над його текстами. А при дослідженні творчості В. Стуса, як зазначає дослідник М. Єгорченко, «не можна відмежуватись від біографії» [7, с. 337]. Свого часу Д. Стус, аналізуючи життя і творчість батька, зауважив: «Надто багато було закладено в ті перші 25 літ життя такого, що потім лишень реалізувалося» [7, с. 201]. Як зауважує М. Коцюбинська, В. Стус «належав до тих, хто сприймає ідеї, моральні постулати й принципи екзистенціально, будуючи своє життя за цими законами» [10, с. 274]. Дослідник В. Біляцька бачить листи автора як певний культурний текст зі своєю програмою і зауважує, що митець «запрограмував себе на листування» [1, с. 12].

М. Коцюбинська відкриває іншим стусознавцям незаперечну біографічну цінність листів поета, особливо ранніх, які, фактично (та ще кілька творів), складають єдине інформаційне джерело про його армійські роки. Але основне функціональне навантаження епістолярію, на її думку, це – репрезентація

«біографії душі» непересічної людської особистості в екстремальних умовах» [9, с. 136].

Етика як філософська наука про історію розвитку та сутність моралі розвиває і усталює свої норми, що використовуються суспільством для регулювання поведінки людини в інтересах самого суспільства, і особливо актуалізує поняття моральної свідомості людини. Слід розрізняти етику як науку про мораль та мораль як єдність моральних якостей і уявлень людини, як предметнену в стосунках людяність життя [4, с. 33], хоч в багатьох випадках між цими термінами можна поставити знак рівності. Також етика – це «наука, з якою взаємодіє літературознавство, оскільки література безпосередньо відбиває моральні якості суб'єктів художнього вираження» [2, с. 215].

Етичні цінності, втілені у творчості будь-якого письменника, не лише демонструють його позицію щодо конкретного питання, але й характеризують його як моральну особистість. Мораль автора, героя, персонажа в літературному творі – мірило сповідуваних ним цінностей. Етика ж у реальному світі «розширює етичний кругозір, формує культуру етичного мислення, кристалізує моральні почуття, сприяє виробленню моральних переконань, моральної самосвідомості людини, орієнтує на гуманістичні моральні цінності і допомагає в організації сфер і форм духовного життя на засадах загальнолюдських моральних цінностей, розвиває особистісний потенціал» [6, с. 8]. Тому передусім нас цікавлять особисті моральні якості В. Стуса, оцінка та тлумачення ним складених норм суспільної та індивідуальної поведінки, так яскраво втілені в суб'єктивованій формі приватного епістолярію.

Естетизм є характерною рисою творчості В. Стуса. Це не одноманітна практика пошуків красивостей у будь-якому предметі чи явищі. Це глибоке осмислення дійсності, прагнення усвідомити своє «Я» у загальній неповторюваності та неперевершеності всесвіту в розумінні того, що «естетичне, виявляючи смисл і багатозначність світу, виступає способом бачення світу, а не лише насолоди ним, способом інтерпретації буття-в-світі-людини та формує людський зміст світу, сприяючи віднаходженню і здійсненню себе» [5, с. 23]. Це «віднаходження і здійснення себе» для В. Стуса – постійний, хоч і складний процес пошуку та оцінки змісту, ситуацій, станів, які неодмінно несуть у собі естетичний заряд.

Естетичний критерій – неодмінна складова оцінки взагалі. Людина не спроможна поцінувати явище чи предмет, зробити розгорнуту характеристику його властивостей без використання категорій, адже будь-яка свідома і відверта оцінка є носієм емоційності та суб'єктивності, бо у сам категорійний

пласт аналізу глибоко занурена емоційна реакція людини. Коли ж людина сприймає літературний твір, сама викінченість художнього образу вже передбачає поцінування.

Література:

1. Біляцька В. Проблема митця в естетико-художній еволюції Ліни Костенко та Василя Стуса : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.01. / В. Біляцька – Дніпропетровськ, 1999. – 16 с.
2. Галич О. Українська документалістика на зламі тисячоліть: специфіка, генеза, перспективи / О. Галич. – Луганськ: «Знання», 2001. – 244 с.
3. Гасинець О. Українська література. 11 клас. Відповіді на екзаменаційні білети / О. Гасинець. – Тернопіль : Підручники і посібники, 1998. – 112 с.
4. Дзюба І. Як нам бути собою? / І. Дзюба // Україна у пошуках нової ідентичності: Статті, виступи, інтерв'ю, памфлети / [Вступ. слово М.В. Поповича]. – К. : Україна, 2006. – 848 с.
5. Дробницький О. Понятіе морали: историко-критический очерк. АН СССР, Ин-т философии / О. Дробницький. – М. : Наука. – 1974. – 388 с.
6. Етика. Навчальний посіб. / [за ред. В. О. Лозового]. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 224 с.
7. Єгорченко М. Матеріали круглого столу конференції «Василь Стус. Двадцять років після смерті: сучасне сприйняття і переосмислення» / М. Єгорченко // Молода нація. – 2006. – № 1(38). – С. 336 – 337.
8. Жулинський М. Василь Стус // Гроно нездоланих співців: літературні портрети українських письменників ХХ ст., твори яких увійшли до оновленої шкільної програми: навчальний посібник для вчителів та учнів старших класів середньої школи / М. Жулинський. – К.: Український письменник, 1997. – С. 274 – 284.
9. Коцюбинська М. «Зафіксоване і нетлінне»: роздуми про епістолярну творчість / М. Коцюбинська. – К. : Дух і літера, 2001. – 299 с.
10. Коцюбинська М. Страсті по вітчизні (Післяслово упорядника) // Стус В. Дорога болю: Поезії. / В.С. Стус; [упоряд. та післямова М.Х. Коцюбинської] / М. Коцюбинська. – К. : Рад. письменник, 1990. – С. 201 – 212.